

Пані Рафікова

Янко Єсенський

Новела

Переклад: Ганна Пашко

Чи були ви коли в місті Лановому? Ні? То ви не знаєте пані Рафікової. О, це особа виняткова.

Дозвольте познайомити вас із нею.

Пані Рафікова має вісімдесят два кілограми ваги. Обличчя в неї усміхнене, червоне, кругле, з трьома підборіддями — як не лусне. Поглянути на неї спереду, то здається, ніби це копиця конюшини. На вершечку — вузька, а що нижче, то грубша, без талії. Ви ніяк не можете збагнути, що ця копиця конюшини робить перед вітриною ювеліра. Поглянете ззаду — копиця конюшини. Поглянете збоку — те ж саме. І тільки коли підійдете ближче, ляснете себе по лобі й вигукнете:

— Гай-гай! Та це ж якась пані!

Аж тоді ви помітите і елегантну оксамитову шубку, і смушкову шапку з якимись бомбошками та пером. А коли вже вона рушить своєю поважною дрібною ходою і зачмише, наче ковальські міхи, тоді ви остаточно пересвідчитесь, що це не копиця сіна і тим паче не конюшини.

Отака-то пані Рафікова. Та коли ми скажемо: "пані Рафікова", то це ще ні про що нам не розповість. Можемо, приміром, подумати собі, ніби це якесь чуперадло. Може нам спасти на думку й таке, ніби це якась крамарка або ж удова якогось урядовця. Аби ви не губилися в здогадах, скажу вам одразу, що пані Рафікова — це найдорожча половина пана прокурора.

Як вона вийшла за нього, ніхто не знає. Сталося це двадцять років тому. Тоді все було не так, як тепер. Не так, як тепер, танцювали чардаш, не таке носили вбрання й не так освідчувалися в коханні. Люди були солідніші, і коли вже крали, то в цілком інакший спосіб, аніж тепер. Дівчата чекали, опустивши очі, і коли вже чарували, то цілком інакше, ніж тепер. Та хто ж знається на давніх звичаях! Відомо лише те, що кохання тоді було міцніше, щиріше й палкіше.

Ось, приміром, Рафікова. Вона має вже сім срібних волосин і три вставні зуби, але й досі кохає свого чоловіченька. Справді. Вони вельмп кохають одне одного. Але не так, як інші. Інші цілуються. Перед сніданком — цьом, перед обідом — цьом-цьом, перед вечерею — цьом-цьом-пьом. Такого у Рафікових не буває.

П'ють вони каву. Пан прокурор полюбляє солодке н кидає до філіжанки три грудочки цукру, проте пані прокурорша гадає, що цього замало.

— Ну-бо ще грудочок п'ять, — каже вона, — або краще висип собі все. Мені не треба залишати.

Коли чоловік їсть із смаком і дзенькає при цьому ложечкою, пані Рафікова лагідно запитує його:

— Хіба тобі не смакує, що ти їси так тихо? У церкві ще не дзвонили, то ти заходився видзвонювати? Принесу тобі ступу зі ступирем або які покришки, гаразд?

Коли чоловік не дзенькає ложечкою, а проте їсть зі смаком, вона знову звертається до нього:

— Тішить мене, що тобі смакує, бач, ти навіть чвакаєш, але, мабуть, не дуже голосно.

Коли пан Рафіка не видзвонює ложечкою й не чвакає, його половина радіє, що він накришив багато хліба.

— Хіба ти не знаєш, що це дар божий?.. Як ти не позбираєш крихти, то позбираю я — принаймні матиму, що робити. А то ж я нічого не роблю, тільки ледарюю та вилежуюся.

Щоправда, пан Рафіка гарненько позбирає крихти, висипле собі на долоню — і в рота. Він знає, що робить. Коли б не послухався, то мусив би вклякнути перед грубкою на гострі поліняки. За непослух він уже ночував якось у клуні. А коли він таки завинить у чомусь, то намагається піймати дружинину ручку й поцілувати. Як йому не пощастить це зробити, то він запитує покірливо:

— Де мені вклякнути на коліна, Серафінко?

Проте добродійка Серафіна Рафікова піклується не тільки про свого чоловіка. Має вона й дочку. На ім'я Милушка. Гарна дівчина. Цілковита протилежність матері. Важить тільки п'ятдесят два кілограми, висока, зграбна. Точнісінько така красуня, яких тепер малюють у всіх книжках про кохання. Лячно до неї доторкнутися, — а раптом вона розпадеться? Лячно її ущипнути, — а раптом лишиш на блідому личку великого синця? Лячно стиснути її ручку, — а раптом ушкодиш її або поламаєш пальчики? Лячно звернутися до неї, — а раптом скажеш щось недоладне? Личко в неї смагляве, очі чорні — усе темне і все гарне. Отож про цю вельми кохану доньку пані Рафікова дуже піклується.

Завжди вбирає її у шовки, оксамити та атласи — як лялечку. Воронь боже, щоб на паскові або на сукні була якась плямка! Пані Рафікова одразу ж заходжується: виводити її бензином, скипидаром та усілякими відомими й невідомими засобами.

— Зійде чи не зійде ця пляма? — бідкалася при цьому пані Рафікова.

І коли пляма не сходила — було зле. Пані Рафікова зчиняла гвалт.

— Ох, оці діти! Ні про що не дбають. Хіба важко витерти стілець? Під час обіду доведеться зав'язувати тобі слинявчика на шию, аби ти не заляпалася. Не знаю, в кого ти така вдалася, Милко? Я завжди була така охайна! Коли батьки купували мені щось, то я так уже гляділа, так дбала, щоб не закаляти. А ти? Коли куплю тобі сукню, — а в тебе, хвала богові, вже майже дванадцять суконь, — ти миттю хапаєш обнову і носиш. А хіба ти не можеш носити вдома ситцеве? Де ж пак! Ситцеве! Вона має бути ошатна. А то ще ненароком прийде якийсь молодик, і вона соромитиметься...

А втім, пані прокурорша сама згоріла б з сорому, коли б хтось прийшов, а її донька була б у ситцевому.

А коли Милка в благому пориванні брала до рук ганчірку, щоб витерти порошок, пані

Рафікова не дозволяла їй цього робити.

— Цього ще тільки бракувало. Може, ти ще принесеш картоплі та й заходишся оббирати її? Хіба ти не знаєш, що то не твій клопіт? Це може робити Маля Вrabцова — у них-бо немає служниці. Нащо ж я тоді їх тримаю? Ти он краще вишивай або ж вивчай французьку мову. Зрозуміло?

Що мала робити Милка? Брала до рук роман про баронів та графів або про митців і читала. Коли в тому романі заходила мова про бідного вихователя, вона перегортала кілька сторінок і шукала графів. Бідність не імпонувала їй. Проста людина не могла її зацікавити. Той, хто привернув би її увагу, повинен мати чотири імені, бути знатного роду. А коли він принаймні не секретар міністерства, то взагалі не годен її уваги. У крайньому разі він може бути митцем. Тільки не простою людиною! Коли вона вийде заміж, то повинна мати п'ятнадцять кімнат, дві великі вітальні і три малі, велику приймальню і шістьох лакеїв.

Проте в Лановому не було ані графа, ані барона. Митці, яких налічувалося десь п'ятеро, працювали фотографами, а нащадки знатних родів — писарями по установах.

Тому Милушка жила в романах, де не було й мови про простих людей. Вона наслідувала мову, манери своїх героїв. Училася всього того, чого не могла навчитися в реальному житті.

Коли раптом графиня Ікс у романі сміялася якимось незвичайним сміхом — Милушка миттю підходила до люстра. Вчилася сміятися так само. Очі в графині зблиснули гнівом — Милушка теж блискала очима. Графиня, охоплена гнівом, тремтячи від хвилювання, підносить угору руку, показує пальцем на двері й кричить: "Геть звідси, проклятий воєводо!" Милка підводиться з крісла, охоплена гнівом, тремтячи від хвилювання, підносить угору руку, показує пальцем на двері й кричить: "Геть звідси, проклятий воєводо!"

Усе це відбувалось, як я вже казав, перед люстром, аби панночка могла милуватися своїм власним обличчям. Купили Милушці новий капелюшок, треба подивитися, чи личить він їй. І знову Милка перед люстром. Надягла капелюшок, поглянула. Але в одному люстрі хіба побачиш усе як слід? Принесла ще одне. Поглянула. Личить, та ще й як.

Коли їй купували черевички, відбувалося те ж саме. Коли шапочку — знову те ж саме.

Тож зрозуміло, що коли п'ятнадцятого грудня минулого року Милушці купили нову шовкову сукню, вона ніяк не могла відірватися від люстра.

Дві години милувалася собою, дві години походжала по кімнаті. Витягла бальні черевички — чи пасують до Нового вбрання? Витягла бальну пелеринку — чи пасуватиме до шовкової сукні? Натягла білі рукавички, взяла віяло і заходилася позувати перед люстром.

Аж тут увійшла пані Рафікова. Вона була геть червона від гніву. Притьмом зняла шубу. Витягла пришпильку зі смушкової шапки з бомбошками та пером і шпурнула шапку на ліжку.

— Тільки уяви собі! — почала вона і сплеснула руками. — Хіба це не нахабство? Малінова має точнісінько таку шовкову сукню! З точнісінько такими зірочками! Чотири маленькі та одна велика, чотири маленькі та одна велика! Ще скажуть, що ти її наслідуєш.

Вона підійшла до дочки й придивилася до шовку.

— Точнісінько такі зірочки — круглі, з промінчиками. Луснути можна! Точнісінько така сама сукня!

І Рафікова знову пришпилила свою шапку.

— Ну-бо подай мені шубу. Піду до кравчихи. Я її візьму в шори! Чому вона відразу не сказала мені про це?

По дорозі вона ще завітала до пані Врабцової.

— Чи дома пані Врабцова? — для годиться запитала Рафікова. — Добридень, — розглянулася вона довкола: чи не побачить якого безладу, павутиння, сміття, розкиданих пантофель. — Як ся маєте? Як бачу, ви вже опалюєте кімнати. У вас вельми приємно, — знову розглянулася вона довкола.

— Де пак приємно! То просто так. Холодно було, тож я і протопила трохи.

— Буковими дровами палите?

— Але ж роздягніться, прошу вас. Як доведеться: коли ялиновими, коли буковими, а найбільше вугіллям. Ну-бо роздягайтеся.

— Ах, дякую, — і Рафікова заходилась роздягатися. — Вугіллям? — дивувалася вона тим часом. — А не болить вам голова від нього? Мені одразу заболіла б. Мені немає нічого гіршого за вугілля...

Тут вона зітхнула, ніби хотіла показати, як їй голова болить. То справді мав бути жахливий біль.

— А ви хіба ще не палите, пані Рафікова?

— Атож, палимо. Вчора мені привезли два сажні дров, — прокурорша поправила зачіску й сіла. — До речі, ви чули про Маліпову?

— Що, що?

— Не знаєте?

— Ні. Розкажіть, — а сама таємниче всміхнулася: вона ж бо дещо знала, та хай уже розповідь Рафікова.

— Мені до неї байдуже, але що занадто, то занадто. Подумати тільки — вона знову замовила собі шовкову сукню! Скажіть, будь ласка, та сукня їй треба? Ач яка дженджеруха! Хай би краще на харчі не скупилася, а то жовта стала, наче віск. Та де ж там! Дарма що має сорок років, а на думці їй тільки одне — подобатися, подобатися... Ще б пак! Ні, скажіть, треба їй шовкова сукня? Скажіть. Хай би спідниці собі шила!

— Хай би собі фартуха купила! — додала Врабцова.

— Фартуха? — здивувалася Рафікова і вмостилася зручніше. — Вона тримає куховарку. То навіщо ж їй фартух? Ходить удома в мереживному вбранні, у гаптованих золотом пантофлях — де там фартух! Цілий день байдики б'є, тільки грає на тому своєму тарабані.

— Або куняє на плюшевій канапі.

— Але ж то й плюш! Тільки здається, ніби то плюш, а насправді не плюш. Недавно я сиділа на тій канапі. Помацала рукою. Кажу вам, навряд чи то шовковий плюш — мабуть, бавовняний. Шовковий плюш — м'який, гладенький, лискучий. А цей? Казна- який! Та й де б то вона могла взяти плюшеву канапу?

— Хіба що пуф.

— Невже таким плюшем оббивають пуфи?

Та пані Вrabцова вже не почула запитання. Вона нахилилася Рафіковій до вуха й зашепотіла:

— То все, мабуть, заради нового адвоката.

— Якого? — здивувалася Рафікова і мало рота не роззявила з подиву.

— Докторша казала. Вчора ввечері Малінова приїхала з Дубрави, а з нею в тому ж омнібусі — адвокат. Хоче відкрити тут контору.

— Контору? — машинально повторила прокурорша.

Вона була така вражена, що ніяк не могла зосередитись.

— То ви не знаєте? Високий, дужий молодик. Вельми показний.

— Хіба ви бачили його?

— Ні. Докторша розповідала.

Рафікова згоряла від цікавості. Отже, адвокат. А вона ж нічого не знала... Можливо, що то родич Малінової, двоюрідний брат або ж іще хто ближчий. Яка шкода! Треба неодмінно навідатися до Малінової сьогодні ж увечері. Оце зараз.

Вона вже ладна була попрощатися, коли це Вrabцова похвалилася, що купила кавовий сервіз на дванадцять осіб.

— Я його для Малі купила, — сказала вона. — За тиждень у неї іменини. Хочу зробити їй приємну несподіванку.

— Гарний сервіз, вельми добрий, — хвалила Рафікова, розглядаючи філіжанки. — А які квіточки на ньому! Це що? Лілеї? Чудові філіжанки!

А сама тим часом думала: "Ач, сервізу їй закортіло! Треба буде Маліновій розказати. Ото сміятиметься! Атож, мушу йти до Малінової. Треба пересвідчитися на власні очі".

Проте від сервізу вона перейшла на Янічкову. "Яка та Янічкова нечупара! Ходить подвір'ям у спідній одежі. Геть попустила себе... А які в неї шкарбани! Мабуть, чоловікові. Величезні — навіть коли стрибнеш з горища, то втрапиш у них. Сама дрова рубає — ото нечупара..."

Від Янічкової перейшла на докторшу: "Ах, ця теж така! Ото вже недотепа! Ніколи нічого до ладу не розповість... От як зараз... Я б то зазирнула до омнібуса, — що там роблять оті молодята?... Недотепа!..."

Після докторші якимось дивом зайшла мова про адвокатшу: "Але ж і цяця вона! Ото вже вигадниця! Вигадала недавно про ту Цимфрліну, чи як там її звуть... Мовляв, її бере якийсь поміщик, дають за нею, мовляв, шість тисяч, а поміщик і досі не прийшов... Бреши, як циганка..."

Хіба що Люцифер з пекла знає, про що вона балакала б іще, коли б не вибило дев'яту годину. Тут Рафікова схаменулась і заходилася вдягатися. Звісно, вдягаючись, вона погомоніла ще про молодиків, у дверях — про панночок, а у сусідній кімнаті — про дам і молодиків разом, а біля хвіртки все те повторила. Нарешті о десятій хвіртка зачинилася. Врабцова поверталася зі свічкою в руці й сердито бурмотіла:

— Слава богу, що я її вирядила. Вона ж бо могла теревенити аж до ранку.

Пані Рафікова, загорнувшись у шубу, теж бурмотіла:

— Страшна особа ця Врабцова. Тепер я не можу завітати до пані Малінової і нічого не довідаюся. Як почне Врабцова базікати, то нізащо не замовкне. Страшна особа. "Залиштеся, не йдіть іще, посидьте!" А я тепер маю чекати до завтра. Страшна особа!

Як бачите, пані Рафікова геть забула, що йшла вона, власне, до кравчихи.

Тож побажаймо пані Рафіковій гарно відпочити до ранку. Вона заслужила на це. Аякже. А самі тим часом подивимося, що ж сталося з пані Маліною.

Стався цілком звичайний випадок. Від Дубрави до станції далеко. Тому туди їздять омнібусом. Малінова не мала ані вороного, ані залізного коника, ані власного виїзду. Тож мусила їздити омнібусом. Тільки-но сіла вона в омнібус, аж тут нагодився якийсь молодик. Високий, плечистий — справжній велетень; років тридцяти, з білявими вусами, кругловидий, рум'яний, у пенсне.

Він мовчки звів трохи капелюха і сів навпроти Малінової.

Вона відсунулась у куток омнібуса. Маленькою ручкою в білій рукавичці швидко опустила до підборіддя чорну вуаль, зручніш загорнулась у шубку й скося поглянула на дорогу.

"Начебто молода, але я її не цікавлю, — подумав він. — Нудно буде їхати до С. Понад дві години. А мені так кортить порозмовляти. Які в неї повні руки... А втім, то, може, рукавички затісні. Проте за обличчя вона боїться. Весь час поправляє вуаль, нічого не побачиш..."

Він дістав сигарету.

"Треба таки заговорити до неї. Але ж як?... Хай йому чорт... Заговорю!"

— Пардон! — мовив він уголос. — Чи дозволите мені закурити?

— Будь ласка, — буркнула вона у відповідь.

Він уклонився.

"Як машинально вона відповіла мені. Без будь-якого виразу. Напевно, це відквітла троянда. Навряд, щоб це була полохлива вивірочка".

Він дістав сірники. Віяв вітер, і молодик ніяк не міг прикурити сигарету. Кинув першого, другого, третього, четвертого сірника...

— Ні, таки не прикурю, — мовив він. — Їй-право, не прикурю! Це вже занадто... Яка прикрість...

Йому кортіло вилятися, розтрощити в кулаці коробочку з сірниками й швиргонуть у багнюку. Але присутність дами стримувала його, і він тільки сопів од гніву.

— Усе бридке на цьому світі, навіть сірники! — мовив він сам до себе, ніби виправдовуючись, що не зміг прикурити.

За хвилину молодик знову запалив сірника. Вітер згасив його. Молодик запалив другого сірника — вітер згасив і того.

Малінова раптом голосно засміялася.

Він похмуро блимнув на неї, але тут же схаменувся.

— Ви теж їдете до С.? — спитав він з усмішкою, вихопивши сигарету з вуст.

— Ви мене таки не пізнаєте... А я сподівалася.

Вона звела вгору вуаль, і відкрила гарне бліде обличчя. Молодик задивився у великі сині очі Малінової.

— Не пізнаєте, не пізнаєте, — повторила вона й похитала головою. — Нічний концерт у інституті... Не пригадуєте?.. Педель з рудою чуприною?..

Молодик дивився на неї, мов зачарований. Він пригадував її обличчя, тільки сама вона була тоді субтильніша, плечі вужчі, руки не такі повні. Де то могло бути? Адже він не раз бував на нічних концертах і в інститутах, і в інших місцях... Де ж був той рудий педель?

— Як швидко ви, чоловіки, забуваєте. Іду в парі, що ви вже не пам'ятаєте, що означає "legis actio per sacramentum"[1], — мовила Малінова і простягла йому руку. — А як чудово ви мені декламували це!

Він ухопив простягнену руку. Згадка про декламацію раптом освітила образ молоденької інституточки, що запав йому колись у душу. Тепер цей образ знову зринув десь із глибин душі.

— Панночко Еленко! — вигукнув молодик і стис їй руку.

— Е-е, ви помиляєтесь. Погляньте-но.

Вона швидко стягла рукавичку і показала йому грубу обручку.

— А ви ще досі без обручки? — запитала вона.

— Еге ж. Але скажіть мені, будь ласка, ваше ім'я. Вельмишановна пані Елена... Елена...

— Малінова. Уроджена... ну-бо, як?

— А-дамова! — вигукнув молодик.

— А проте ви ще нічого не знаєте. Не знаєте найважливішого. Того, що надає моєму імені цілком іншого звучання.

— Які-небудь титули?

— Ні.

— Маєте диплом?

— Ні.

— Одружилися вдруге?

— Ні.

— Розлучена?

— Пі.

— Вдова?

— Нарешті ви вгадали.

— Дозвольте потиснути вам руку. Знаєте, що мені спало на думку?

— Знаю. Вам спало на думку, що ми можемо поновити наше давнє знайомство!

— Атож!

Вони вдруге подали одне одному руки. Обое гадали собі, що говорять усе це жартома, несерйозно. А втім, як щиро сказати, то все може статися. Не така-то вже пуста ця розмова. Їм було вельми приємно. А надворі було похмуро, безвідрадно. Небо запинала суцільна сива хмара, з якої цідився холодний дощ і одноманітно хлюпав по розмитій дорозі. На деревах обабіч дороги де-не-де тріпотів на вітрі самотній жовтий листок. З-під коліс бризкало болото. Як сумно надворі. А тут, в омнібусі, — сміх і весела розмова. В пам'яті спливали давно минулі солодкі спогади. Молоді люди знову відчували радість. Їх знову вабило одне до одного, і вони раділи, що ті солодкі хвилини можуть іще повернутися. На ньому світі все йде, все минає, але часом і повторюється. Ніхто не журиться, що випив пляшку доброго вина. Завтра він знову може пити вино.

Вони й не помітили, як приїхали на станцію. А звідти вже поїзд швидко доправив їх до Лянового.

Що правда, то правда. До міста вони добулися о пів на дев'яту вечора. А така подія для Лянового — справжній скандал.

То хіба ж пані Рафікова могла заспокоїтися й не думати про це? Вона повинна знати геть усе. Вона просто мусила піти до молодої удови і розпитати про все чисто. Тільки ж з чого вона почне? Ага, з Врабцової та її нового сервізу.

— Ви тільки уявіть собі, любя пані, — ніби між іншим завела Рафікова. — Тільки уявіть собі! Ха-ха-ха! Врабцова купила кавовий сервіз. Сервіз на дванадцять осіб! Та коли ж у неї збиралося дванадцять осіб? Коли? У тих її двох комірчинах навіть шістьом нема чим дихати, а не те що дванадцятьом. Вона собі гадає, що як купила сервіз, то вже буде така пані, як ви... Хай би собі купила чашку, таку завбільшки, як цебро. Вона ж бо нещодавно випила аж чотири чашки чаю! Подумати тільки!

— Справді, це забагато.

— Атож, забагато. Просто страх, як багато. Та хіба ж це їй личить? Вона не має навіть скатертини путящої. Стіл хитається. Теж мені пані!

Тут пані Рафікова змахнула рукою.

— А ще наважується вас гудити. Коли б ви тільки знали, що вона про вас казала! Та ви навіть не поглянули б у її бік.

— А що? — з цікавістю запитала Малінова.

— А те, — стиха почала Рафікова, — що ви, мовляв, учора приїхали в омнібусі наодинці з якимось адвокатом. Що цілу дорогу ви з ним обіймалися та цілувалися.

Удовичка відвернулася і всміхнулася сама собі. Але тут же вдала, ніби обурилася, схопилася з канапи й вигукнула:

— То вона вам таке сказала?!

"Ач, як я її шпигнула! — зраділа в думках пані Рафікова. — Так їй і треба. Це за ту сукню".

— Саме таке. Саме таке й сказала, — мовила вона вголос. — Я, звісно, не повірила. Я тут же завважила: "Це, мабуть, випадок. Випадкова зустріч, та й годі. Він був

зухвалий і не відрекомендувався або що". Та вона не дала мені говорити.

Пані прокурорша притлумила голос, відкопилила губи, перекривлюючи Вrabцову:

— Ні-ні! Адже я все бачила на власні очі.

Рафікова знову підвищила голос:

— Але ж то могла бути не вона...

Знову притлумила:

— Вона, кажу вам!

— Тоді вони не цілувалися! — знову високим голосом.

— Цілувалися! — знову низьким.

Кінець кінцем вона заплуталась і свої власні слова переказувала низьким голосом, відкопиливши губи, а слова Вrabцової — високим.

Проте пані Малінову не дуже хвилювала та розмова. Вона спокійнісінько знову вмостилася на канапі.

"Ага, виходить, що все це правда! — подумала прокурорша. — Вона навіть не виправдовується. Навіть не каже, хто то був і чи взагалі був хто-небудь. Зараз же піду до докторші. Розповім їй про все. Ач, яка кокетка! Треба її ще раз шпигнути".

— І, мовляв, ви знали, що він приїде. І нову сукню собі замовили заради нього.

Пані Малінова спокійнісінько пішла до іншої кімнати й принесла сукню. Мовляв, цілком проста сукня. Вона замовила її собі для наступного концерту. Її попросили взяти участь, і вона не могла відмовити.

Рафікова помацала тканину. Подивилася на неї проти світла й двічі цмокнула язиком.

— Чудові шати! Кращих немає в цілому місті! Який смак! Який фасон! Хто ж то їх шив? Краса! Але рукава, мабуть, треба було б зробити вужчі. Так у журналі? Тоді інша річ!

І пані Рафікова заходила розсипатися в компліментах. Сукня була не така, як у дочки. На цій були квіточки та хрестики. Пані Рафікова з радощів мало не плескала руками. Ще б пак! Вона пронюхала про скандал, мала змогу обговорити Вrabцову, та ще й сукня не така, як у дочки! Ото радість!

На столі з'явився лікер. Рафікова сьорбнула лікеру — то був найліпший лікер на світі! Мабуть, отим лікером Малінова частувала його. Поласувала Рафікова і цукерками — цукерки були просто чудові! З'їла шмат торта — торт був незрівнянний! Коли шановна господиня дозволить, то вона наважиться попросити ще шматочок.

*

Настав вечір. Де ж то пані Рафікова? Та де ж їй бути, як не в пані докторші? Пані докторша полюбляє товариство. В неї багато гостей. Тут і Вrabцова, і пані лісничиха, і пані адвокатша, і пані ветеринарша. Пані Вrabцова плете панчохи, пані лісничиха вишиває, пані адвокатша та пані ветеринарша розглядають альбом, пані докторша усміхається, а пані Рафікова розповідає про Малінову.

— Вона частувала мене кренделями. То я ледве один із'їла — такі вони підгорілі. А торті Мені аж шлунок зсудомило — так він тхнув ївким маслом.

Панії вражено хитали головами.

— А про того адвоката ви з нею не говорили? — запитала пані Вrabцова й пошкрябала собі над вухом спицею.

— Звісно, говорила. Вона сама себе виказала. Я балакаю, аж вона раптом: "А чи знаєте ви нового адвоката?"

— Новий адвокат? — здивувалися панії. Відклали вбік альбом і нашорошили вуха.

— Я, кажу. не. знаю, — провадила далі пані Рафікова. І заходилася вигадувати все, що тільки могло привертися їй на думку. Розповідала, як вони обіймалися та цілувалися. Як прийшов він до неї о десятій і пішов о дванадцятій — уночі. Жах! Сьогодні вже вони гуляли околицями. Він обхопив її руками так, а вона його — отак. Коли дозволите, шановна пані, — і вона вхопила лісничиху за талію, поклала їй на плече свою голівку й млосно звела очі на стелю. Потім узяла лісничихину руку і обвила нею свою власну шию. — Отак!

— Яка безсоромність! Яке зухвальство! — занарікали панії.

— Кокетка! Безсоромна кокетка! Який, однак, зіпсутий світ! Але ж хто той молодик? Який він? Низенький на зріст чи високий! Огрядний а чи худий?

— Я бачила якогось худорлявого, низенького на зріст, білявого... Мав він м'якого капелюха, лілову краватку й лілове пальто, — сказала пані ветеринарша.

— Я теж зустріла такого незнайомого. Чи мав він цапину борідку? — підхопила пані лісничиха.

— О ні, мій мав поголене обличчя, без вусів, — відповіла пані ветеринарша.

— Я теж зустріла такого незнайомця. Але той був поголений.

— У пенсне? Капловухий? — запитали разом усі три дами.

Зчинився такий рейвах, наче у синагозі в судний день. Коли б ви знали навіть двадцять дві мови, то довідалися б тільки про те, що той незнайомий — бабій, розпусник, зневажає звичаї, славу і цноту міста.

А коли пристрасті вгамувалися, присуд оголошено цілком пекний: пані Рафікова прищикнула б йому носа дверима, коли б він прийшов до неї з візитом як до дружини прокурора; пані Вrabцова ошпарила б його окропом, коли б він завітав до неї; пані докторша оголосила б йому, що не приймає; пані лісничиха й сама не знала, що йому зробила б, пані ветеринарша показала б йому спину. А як вас цікавить моя думка, то вони й самі не знали, як чинили б, коли б він до них завітав.

"Я повинна прийняти його гостинно, — думала пані Рафікова, йдучи додому. — Всі вони гніваються на нього. Повірили геть усьому. Я його прихилю до себе, запрошу обідати. Залишу його якось з Милушкою у вітальні, і так далі і так далі. Я його зваблю, і коли він навіть має щось з тією Маліною, то вже не матиме. Ото мені заздритимуть!"

Др. Ярослав Брвенік тим часом, як про нього отак дбали, купив каламарик чорнил, сто аркушів паперу й відкрив адвокатську контору. Цього для початку досить. Тепер йому годилося б спертися на лікоть і дивитися на мідну клямку дверей. Але Брвенік був не такий. Він одягнувся в чорне вбрання й, наспівуючи, походжав кімнатою.

— Треба відвідати адвокатів. Потім піти до суддів. Зрозуміло, я підлещуся до них.

Тож вони присуджуватимуть більші судові витрати. Коли мають гарних дочок, то треба буде позалицятися трохи до них. А ще я даватиму нічні концерти.

Але тут він зупинився. Згадав Малінову, тої миті, коли вона звела вгору вуаль. Як сміялися її сині очі, її білі зуби! Ніжна, м'яка рука... Спогади! Вона цитувала віршика, що його він присвятив їй. Вона не забула того вірша, а він, автор, забув... Він повинен навістити її. Але спершу — офіційні візити. Треба познайомитися з усіма. Коли контора процвітатиме, тоді вже — але, хто його знає, як то воно буде? Зрештою, чому б то конторі не процвітати? З клієнтами він буде товариський. "Коли зустрінуся з селянином і той про щось мене питає, то я не буркну у відповідь, а подам руку, поплескаю його по плечі й назву батечком. Коли прийде до мене, посаджу його на канапу. Так здобудемо популярність і будемо процвітати, ще й як процвітати".

І доктор Ярослав Брвенік за хвилину сидів уже в екіпажі.

— До судді! — звелів він.

У судді він був за п'ять хвилин.

— До прокурора!

Менше як за п'ять хвилин він уже був перед будинком Рафікової. Брвенік скинув пальто й швидко подався сходами вгору. Відчинив перші двері і ввійшов до передпокою. Тут хвильку пристояв і розглядівся. Побачив перед собою шість дверей. Усюди тихо. Ніде ані душі. Раптом йому здалося, ніби праворуч хтось розмовляє. Він постукав і ввійшов. Якийсь вельми елегантний пан підвівся з крісла, вклонився панночці (це була дочка господарів Милушка), потім лагідно взяв її ручку, трохи нахилився, трохи підніс ту ручку вгору і поцілував кінчики пальців. Але й цього йому було замало: він іще раз урочисто вклонився і, тримаючи перед собою циліндр, почав задкувати до дверей. Біля дверей він зупинився й знову низенько вклонився.

Брвенік не знав, що мав діяти. Він постояв трохи біля дверей і аж тоді, коли пан вийшов з кімнати, підійшов до панночки, назвав своє ім'я і мету свого візиту.

Милка зміряла його очима від голови до п'ят.

— Mais i! — il n'est pas chez soi... a la maison[2], — мовила вона непевно й затинаючись, а тоді граціозно вийшла з кімнати.

"Що таке?" — подумав Брвенік, втупивши очі у великий білий камін. Але не встиг він сам собі відповісти, коли це до кімнати ввійшла пані Рафікова, а за нею — пан Рафіка. Вони прямували до нього, і пан доктор ступив крок назустріч їм.

— Доктор Брвенік, адвокат, — відрекомендувався він. — Я наважився засвідчити вам...

— Ах, знаємо, знаємо! — увірвала його пані Рафікова. — Ціле місто тільки про вас і говорить. Прошу, проходьте. Сюди, сюди. Ми саме обідаємо... Не відпустимо вас. Обідатимете з нами.

Вони ввійшли до іншої кімнати, великої, з паркетною підлогою. Стіл був накритий на чотири особи. Від супниці здіймалася пара.

— Обідатимете з нами, — мовив прокурор слідом за своєю половиною.

— Атож, обідатимете з нами, неодмінно, — цокотіла пані Рафікова. — Сюди, прошу

вас.

Даремно опирався адвокат. Прокурор майже силоміць посадовив його на стілець.

— Милушко, Милушко, де це ти? Чому не йдеш привітати гостя? — гукала господиня.

— Де це ти, де? — вторував їй господар.

— Це пан доктор Брвенік, — кивнула пані Рафікова на Бркеніка.

— Пак доктор Брвенік, — повторив прокурор.

Милушка вклонилася. Брвенік хотів був подати їй руку, але вона відступила крок назад і знов уклонилася. Брвенік почервонів. Лихе, неприємне почуття охопило його. Він найрадше був би втік звідси, або ж, коли б міг, то непомітно щез би. Але він сидів на стільці, наче слухняна дитина.

— А тепер скуштуйте юшечки. Ну-бо, Милушко, частуй, — мовила пані Рафікова.

По п'яти хвиликах боротьби пан доктор мусив був перший узяти собі юшки. Аж тоді взяли собі юшки всі інші.

— А пан доктор, напевно, вже обійшов ціле місто, — сказала прокурорша й сьорбнула юшки. — Я бачила вас у екіпажі, — вона знову сьорбнула. — Дивлюся: хто ж це? Я ще цього пана ніколи не бачила. Аж то ви, — тут вона тричі сьорбнула юшки. — Питаю: хто це? Ніхто не знає. Йду до докторші. Докторша каже: доктор Брвенік, що вже був у неї з візитом. "Гай-гай, лихий цей доктор, коли мене обминув! — думаю собі. — Стривай-но!" — і пані Рафікова засміялася. Нахилила тарілку й висьорбала рештки юшки. — Аж тут приходить Милушка та й каже: "Приїхав жених Малінової..." Отаке-то про вас плещуть... Що вдієш? Маленьке містечко... Тільки й розмов, що про вас та про Малінову... Поздоровляю вас... Гарна вдовичка, — і вона насварилася на нього пальцем, ніби знала якусь таємницю. — Дивно тільки, що чоловікам подобаються отакі кокетки, які вміють бісиків пускати: зирк туди, зирк сюди — і вже до неї липнуть... Нумо цього м'ясця, будь ласка. Так, гаразд. А тепер оцих макарончиків. Може, не подобаються? Коли ж бажаєте огірочка — будь ласка. Або ж бурячків. Чого zvolите...

Брвенік не встигав ані відповідати, ані заперечувати, що він не в усіх іще був з візитом, а тільки в пана судді, що вони з Маліною не заручені, що він її знає ще зі студентських часів і що та їхня подорож була чистісіньким випадком, що він полюбляє і макарони, і бурячки, і огірочки... Пані Рафікова геть забила докторові памороки. Він звів дух лише по обіді, коли вона пішла поклопотатися біля чорної кави. Пан прокурор вийшов натоптати собі люльку та принести сигарети. В кімнаті залишилися тільки Брвенік та Милушка.

Милушка була холодна, як мармур. Вона високо тримала голову і дивилася просто себе.

Нова халепа. Він почав сердитися. Не знав, як поводитися з цією чудовою статуєю.

— Панночка, мабуть, бувала в Парижі? — запитав він у неї по короткій паузі.

— Бувала.

— То, мабуть, гарне місто.

— Гарне.

— Розмовляєте французькою мовою?

— Розмовляю.

— А я вам заздрю — ви можете читати першотвори... Ви, певно, багато читаєте?

— Читаю.

Брвенік не знав, про що йому ще з панночкою розмовляти. Вона відбувалася короткими відповідями, кусала собі губи й усміхалася, ніби тішилася з його замішання.

"Коли б то я міг крізь землю запастися, — думав Брвенік, — стати невидимим або димом вилетіти в комин... Та це ж вони, мабуть, навмисне залишили мене з цією французькою! — сяйнула йому думка. — Де вони? Чому баряться? Стара деркоче, наче млинове колесо... Та вона принаймні хоч говорить, ось мені як заціпило!.."

Його думки увірвав той самий елегантний добродій, якого він зустрів перед обідом. Увійшли й старі. Виявилося, що елегантний добродій — управитель готелів у сусідньому курортному місті. Він ходить розмовляти з Милушкою, аби та не забула французької. Він — віконт, але не любить, коли його так титулюють. Зовнішність віконт мав справді аристократичні, розмовляв виключно французькою мовою і тільки з панночкою Милушкою.

О четвертій Брвенік нарешті добувся на волю. Прощаючись, пані Рафікова встигла ще шепнути йому:

— Стережіться Малінової, пане докторе, Вона наставить на вас свої тенета — і ви загинете, Шкода було б такого молодого добродія... Коли ви маєте з нею якісь стосунки, то порвіте. Це я кажу вам як друг.

Та він уже не слухав — чимдуж тікав звідти. Годі з нього цієї парильні! Дорогою йому зринули в пам'яті сині очі Малінової, коли вона сміялася. Білі зуби, ніжна рука... Як вона цитувала його віршика — "*legis actio per sacramentum...*" Відтоді він її не бачив... А як ображає її оця цокотуха!

Другого дня Брвенік відбув решту візитів, і повсюди панії за розмовою згадували Малінову у зв'язку з ним. Натякали на їхні взаємини. Гудили її за кокетування. Застерігали його відверто або завуальовано, делікатно або у спосіб образливий. Коли ж Брвенік захищав її і себе, то вони казали, що він уже занапастив себе, що врятувати його вже не можна...

"Чим вона перед ними завинила?" — дивувався Брвенік і ще дужче тішився з того, що колись таки зустрінеється з нею і віддасть їй шану... Коли б він не боявся, що скомпрометує її, то пішов би до неї. Адже і її також годилося б відвідати... Спогади захоплювали його. Як вона гарно розповідала про давно минулі чудові хвилини... Кокетка чи ні, вона осяяла поезією його студентське життя, і за це він довіку має бути вдячний їй...

Одного вечора він наважився і прийшов. Постукав У двері.

— Удома? — запитав.

— Удома, — долинув голос Малінової із глибини кімнати.

Вона підійшла до нього й подала руку:

— То це ви? Заходьте, прошу.

У кімнаті ще не засвічували світла, тільки в грубці палахкотіло.

— Про що думу думали, добродійко Еленко? — запитав Брвенік і потис їй руку. "Ніжна ручка, ніжна-ніжна", — подумав він при цьому. — І отак потемки, на самотині. Я не міг далі стримуватися. Жадав вас бачити. Перепрошую за те, що оце прийшов.

Вони сіли віддалік від грубки. Малінова хотіла була засвітити світло. Він не дав.

— Навіщо? Так ліпше. Я й так вас бачу. Знаєте, чому ще я прийшов до вас? Я знову забув того віршика. Ніяк не можу згадати.

Брвенік присунув крісло ближче до неї й звів угору голову.

— Прошу вас, — мовив він, — нагадайте. Нумо уявімо собі, що я — студент, а ви — Еленка, колишня маленька, чудова Еленка...

Він проказав це сміючись, але серце його сповнило ніжність. Якесь дивне почуття охоплювало його — почуття болісне й водночас радісне.

"Ні, не може пані Малінова бути такою, як про неї кажуть. Я розповім їй про це. Я повинен їй про це розповісти. А як вона читає вірша!.. З яким почуттям, як тонко!"

Малінова декламувала. Вогонь, що палахкотів у грубці, кидав своє мигтуче світло на її сукню й на половину обличчя. Брвенік не зводив з неї очей. Вона дочитала вірша й поглянула на вогонь. Її очі блищали.

— Еленко, невже ви справді погана? — раптом запитав він і схопив її руку. — Коли я робив візити, всі гудили вас — мовляв, ви кокетка, мовляв, мені треба стерегтися вас... Я не повинен був вам цього казати...

Вона змахнула рукою і всміхнулася:

— Який ви наївний. О господи! Всі вони завжди отак обмовляють одна одну... А що вже про вас мені намололи! Мені про вас навіть листа написали, що вже ті балачки!

— Невже? Покажіть.

Вона вийняла з кишені зібганого листа. Вони обидва нахилилися до вогню й заходилися читати. Голови їхні майже торкалися одна одної. Коси Малінової лоскотали Брвенікові вухо. Щічки її були так близько...

— Це Рафікова писала, — сказала Малінова. — Але я маю ще одного. — вона підійшла до етажерки й узяла листа. — Та ж сама рука. Ось погляньте.

Вони знову нахилилися до грубки. Проте Брвенік навіть не глянув на листа. Серце його замирало від якоїсь солодкої млості, давно вже забутої. Начебто його стискала рука коханої. Коси лоскотали, щічки білили... Він не міг стриматися й поцілував її у щічку.

— Як колись, — сказав він. — Адже ми з вами вже цілувалися... Знаєте, що мені спало на думку?

— Знаю.

— Що?

— Не скажу. Може, я помиляюся.

— Ні-ні, ви не помиляєтеся.

— Що ми дійдемо згоди, еге ж?

— Так, і то швидше, що ми з вами такі погані...

О солодкі хвилини кохання! Як нечасто ви приходите і які ви скупі! Коли ви даєте щось, то хіба що стеблинку, квіточку... О солодкі хвилини кохання! Які великі ви однак! У вас — цілий світ. А проте ви можете вміститися в одному-єдиному поцілунку.

Навіщо ви затьмарюєте ті хвилини, навіщо прагнете знишити їх, добродійко Серафіно Рафікова? Може, і ви колись їх зазнали, але вам ніхто їх не каламутив. Тож годі-бо вам!

Проте марно будь у чому переконувати пані Рафікову. Шкода й гадки...

Вона саме вибралася з візитами. Найближче мешкала пані лісничиха. Рафікова зайшла туди. А там — диви! — уже були інші добродійки. Вельми жваво балакали між собою. Рафікова подумала собі, що треба здивувати їх якоюсь новиною. А будь-яку новину вигадати пані Рафікова може заіграшки. Тож вона саме хотіла оголосити, що пан Брвенік вельми вчащає до їхнього дому, бо, видно, залицяється до Милушки, коли це пані ветеринарша приголомшила її:

— А чи ви чули, що той Брвенік одружується з Маліновою?

— Одинадцятого має бути весілля, — додала докторша.

— Ба п'ятнадцятого. — уточнила лісничиха.

Рафікова на мить збентежилася, але тут же оговталася — та то, напевно, плітки!

— Хто вам таке сказав? — засміялася вона. — Це все плітки. Брвенік сьогодні освідчився Милушці, — почала вона брехні точити. — І моєму старому сказав, а старий — мені... Чого тільки ті люди не наплещуть! Сьогодні до обід був він у нас у фрак. Прийшов освідчитися. Милушка грала йому на цимбалах того нового вальса. А проте вона про нього й чути не хоче... її мрії вищі... Навіщо їй з адвокатом поневірятися...

— Віконт, — ушпигнула якась панія.

— Управитель готелів, — доточила інша.

— Атож, віконт кращий, — відрубала пані Рафікова.

Почалися дебати. І тривали вони до пів на дванадцятку. Близько полуночі панії порозходилися. Рафікова відчувала себе переможцем... Як їх можна перемудрувати... Мовляв, Малінова і Брвенік... Я цього не допущу... Вони в мене розцураються... Дочку намовлю, вона Брвеніка звабить... І все не можна буде владнати дуже легко.

Прийшла вона додому. Зазирнула до Милушиної кімнати. Там було темно. Пані Рафікова затамувала подих і прислухалася. Не почула нічого. Підійшла до ліжка. Ліжко було порожнє.

— Де це дівчина? Уже дванадцята, а її тут немає! — пані Рафікова побігла до чоловіка.

— Старий, де це Милка? Ти її не бачив? — штурхала вона пана Рафіку. Її пойняв жах. Пан Рафіка вирячив очі й схопився на рівні.

— Що? Що?.. Де мої капці?

— Мили немає вдома. Де вона? Ти ж був удома.

— Я прийшов десь півгодини тому і нічого не знаю, — відповів пан Рафіка й сів на ліжко.

— Ну-бо одягайся, старий хрін!.. Хіба ти не чув? Мили ніде немає... Чи ти її куди

посилав? Чи вона тобі казала, що кудись іде?

Рафікова вже втретє обнишпорила кімнати. Розбудила служниць — чи ті не знають, де панночка. Вона не тямилася себе. Бігала, метушилася. Застебнула чоловікові підтяжки на спині, допомагала служницям шукати сукні. Перекинула глечика з водою, зламала свічку.

— Хутко беріть ліхтарі! Будемо шукати її! — репетувала вона. Рафікову поймало страшне передчуття, що її дочка вступила якусь романтичну штуку. — Боже, боже! — волила Рафікова. — А що, як її спіткало лихо? А що, як вона впала у воду або попала під колеса поїзда?

Подалися вони шукати Милку. Спершу до річки. Рафікова ледве дихала, проте йшла. Пан Рафіка раз у раз спотикався й витирав хустинкою спітніле чоло. Служниці вимахували ліхтарями й гукали. Од річки рушили до залізничної колії, звідти — до "Великого готелю", а тоді — знову до залізничної колії. Так вони дійшли аж до станції. Тут усе з'ясувалося. Панночка Рафікова справді поїхала з якимось елегантним добродієм... Вони: прийшли разом, разом і поїхали. Бозна-куди. А ще вони розмовляли по-французькому.

Рафікова ані словечка не зронила. У голові їй запаморочилося. Вона геть нічого не розуміла, і всі почуття ніби закам'яніли у її серці. Вона мовчки глянула на чоловіка, схопила його за руку й потягла. Вони пішли...

Ніч була ясна й студена. Високо в небі поміж білими хмарами плавав місяць і заливав своїм сяйвом поспуле місто й далекі засніжені шпилі гір. Під ногами рипів сніг. Світло ліхтарів миготіло в руках у служниць. Усі мовчали. Рафікова йшла машинально, спираючись на чоловіка...

Раптом десь зовсім поблизу залунала циганська скрипка:

Добраніч, серденько, солодко спи,

Хай тобі сняться чудові сни!..

Пісенька лунала тихо, притлумлено, ніби не хотіла порушувати спокій природи. То грали під вікнами Малінової. Трохи віддалік на вулиці стояв Брвенік...

Рафікова зупинилася на мить. Вона пізнала пісню, кращу за всі чардаші та мазурки. Пісню, що зворушує серце і зцілює згорьовану душу... Вона слухала, слухала. У душі її щось ворухнулося. Сльози навернулися їй на очі. Вона обіперлася об мур і заголосила:

— Ой Милко, Милко! Як я тепер людям на очі покажуся? Що тепер люди скажуть! Ой Милко, Милко!..

[1] "Не було б злочину — не було б закону" (лат.).

[2] Але його... його немає... вдома (франц.).